

RÁKÓCZI EMLÉKKÖNYV

RÁKÓCZI EMLÉKKÖNYV

A kötetet szerkesztette: Bódvai András

Tervezte és tördelte: Novák Fanni

Kontrollszerkesztő: Murányi Tibor

Illusztrációk beszerzése: Jenik András

Köszönetet mondunk Gaal Gergelynek, Gödölle Mátyásnak, Horváth Róbertnek és Mészáros Kálmánnak a könyv előkészítésében nyújtott segítségért

© Szerzők, 2020

© Bódvai András, 2020

© V4 Együttműködés Kulturális és Közéleti Egyesület, 2020

Kiadó: V4 Együttműködés Kulturális és Közéleti Egyesület, Budaörs, 2020

Felelős kiadó: Sánta Áron

Nyomda: Premier Nyomda

Felelős vezető: Király Attila

ISBN 978-615-00-8407-7

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő - 7

Előszó - 9

PÁLFFY GÉZA:

EGY ELBUKOTT, MÉGIS SIKERES FÜGGETLENSÉGI MOZGALOM –

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC RÓL HOSSZABB TÖRTÉNELMI TÁVLATBAN - 15

CZIGÁNY ISTVÁN:

ASZIMMETRIKUS HÁBORÚ, ASZIMMETRIKUS HADSEREG

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC IDEJÉN - 31

SÁGVÁRI GYÖRGY:

KÖNTÖS ÉS MUNDÉR – VISELETI REND A KURUC SEREGBEN - 57

KOVÁCS S. TIBOR:

FEGYVEREK A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBA - 79

MÉSZÁROS KÁLMÁN:

HÁBORÚ ÉS MAGÁNÉLET – A KURUC TÁBORNOKI KAR

CSALÁDI HÁTTERE A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBA - 93

GYULAI ÉVA:

ZBORÓ (ZBOROV) ÉS A RÁKÓCZI-CSALÁD - 129

REISZ T. CSABA:

II. RÁKÓCZI FERENC ALAKJA

DUDITS ANDOR FESTŐMŰVÉSZ MUNKÁSSÁGÁBAN - 179

TÓTH FERENC:

„A BUJDOSÁSBAN IS BUJDOSNUNK KELL” –

A RÁKÓCZI-EMIGRÁCIÓ TÖRTÉNETE ÉS JELENTŐSÉGE - 209

KINCSES KATALIN MÁRIA:

A RÁKÓCZI-KULTUSZ - 229

TÜSKÉS GÁBOR:

MAGYARORSZÁG KÉPE II. RÁKÓCZI FERENC ÖNÉLETRAJZI MŰVEIBEN - 245

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS - 264

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE - 266

RÉSUMÉ - 270

AZ EMLÉKKÖNYV SZERZŐI - 275

A RÁKÓCZI-KULTUSZ

A II. RÁKÓCZI FERENC HAMVAIT KÍSÉRŐ VÁRMEGYEI KÜLDÖTTSÉGEK A KASSAI SZÉKESEGYHÁZ ELŐTT, 1906

Nyelvünk latin eredetű kultusz szavát első ízben Kazinczy Ferenc használta istentisztelet, vallásgyakorlat értelemben.¹ A fogalom a 19. század közepére nyerte el mai, rajongó tisztelet, istenítés jelentését.² Dávidházy Péter a Shakespeare-kultusz jelenségét feltáró, mára klasszikussá vált könyvének³ megjelenése nyomán a kétezres években fellendülő irodalomtörténeti, kultuszelméleti kutatások⁴ tovább árnyalták a definíciót, amely mára a történelmi személyiségek kultuszával foglalkozó sok-sok tanulmány, monográfia értékelési szempontjai közé is bekerült. A személyt, aki egy irodalmi kultusz hívévé válik, egyfajta kultikus beállítódás jellemzi, ami bizonyos szellemi vagy anyagi értékek mértékén túli tiszteletét jelenti. Úgy véljük, ugyanez vonatkozik arra is, aki egy történelmi kultusz követőjévé válik. A kultikus beállítódás tárgyát, személyét minden szóba jöhető vád alól felmenti. Minden kultusznak kialakul valamilyen szokásrendje, melynek elemei a gyakorlatilag szentnek tekintett helyek felkeresése, az ereklyék gyűjtése, azok áhítatos gondozása, az évfordulók megünneplése, szertartásokon való részvétel, „életszabályozó előírások” betartásának igyekezete (például utcák, intézmények, szervezetek elnevezése). A kultikus beállítódás egyik központi eleme az úgynevezett kultikus nyelvhasználat, melynek lényege, hogy olyan magasztaló kijelentéseket használ, melyeket nem lehet sem igazolni, sem cáfolni, mert tapasztalati ellenőrzésükre nincs mód. Ehhez annyit fűzhetnénk hozzá, hogy a törté-

nelmi kultusznak is kialakul a maga saját(os) nyelvezete. Továbbá, a kultikus beállítódás alapja soha nem a racionalitás, hanem a rajongó tisztelet, melynek alapja a hit és/vagy az érzelm. Míg az irodalmi kultuszok kiválóan alkalmazhatók ideológiai törekvések érvényesítésére, addig úgy véljük, a történelmi kultuszok kiválóan alkalmazhatók politikai törekvések érvényesítésére.

Mi a Rákóczi-kultusz? – Kísérjük meg átfogó választ adni: a II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem minden negatív vonástól mentes, szimbolikussá vált alakjához való komplex viszonyrendszer történelmi tudatunkban, kulturális, társadalmi, történelmi emlékezetünkben, sőt, már a kortársi vagy kollektív emlékezetben, valamint a kommunikatív emlékezetben is. Rákóczi hősi emlékezetének megjelenése a történelmi, irodalmi hagyományban, a néphagyományban, a népköltészetben sokszempontból szintén a Rákóczi-kultuszba ágyazódott. A Rákóczi-kultusz egyik vonulata Rákóczinak, a magyar függetlenség megtestesítőjének tisztelete a 18–19. századi politikai és katonai mozgalmak során, még a fejedelem élteben, s holtá után: a parasztlázadásoktól kezdve a jakobinusokon át, egészen a ’48-as függetlenségi törekvésekig. De van Rákóczinak önálló történelmi (már a 18. század közepétől?), irodalmi (a reformkortól?), majd politikai (a dualizmus korától vagy korábról?) kultusza is. Ha az elvontabb megfogalmazásokat nézzük, íme, talán a két legfortélyosabb. A Rákóczi-kultusz „históriai menetekben tobzódó szellem és

rejtett alternatíva” (utalás a fejedelem 1906-os újratemetésére és talán a függetlenségi törekvésekre a dualizmus időszakában).⁵ A másik: a „történetiszemléletet történetietlenné” tévő historiográfiai és politikai jelenség, „politikai szándékú »ál-kuruckodás«”⁶ – merthogy állítólag a történelmet kultusszá lehet „szentesíteni” és „a történeti szereplőket hőökké lehet emelni...”⁷

A kérdéssel foglalkozó szakirodalom⁸ további megfogalmazásokat tesz és minősít is attól függően, hogy az a Rákóczi-kultusz történetének éppen melyik fejezetét, kérdését tárgyalja. Eszerint van erősödő, továbbélő, újraéledő, megújuló Rákóczi-kultusz, van hivatalos, programmal rendelkező, kiüresedett, kettős, sőt, „lappangó” és jelképes (?) Rákóczi-kultusz is – nem soroljuk tovább.

Ha a Rákóczi-kultuszt egy folyamatosan módosuló történeti jelenségként fogjuk fel, s annak lényegét, elemeit, változásait próbáljuk meg feltárni, összetett és szerteágazó feladatot vállalunk, melyre jelen terjedelmi keretek között nem vállalkozhatunk. A sok-sok adódó kérdés közül most csak néhányat említünk, mert azok rávilágítanak a Rákóczi-kultusz komplex, időben és térben egyaránt permanensen változó voltára. Amennyiben a kialakulás okait vizsgáljuk, a kutatás érintheti többek között a 18. századi legendaképzést az előbb aktív, majd politikai emigráns fejedelem alakja körül, melybe beépültek nemcsak a Rákóczi-ról megjelent francia, német életrajzok, leírások, de utóbb magának Rákóczinak is a politikai, vallásos, filozófiai, irodalmi munkássága.⁹ Érinti a fejedelem politikai fórumokon, a közéletben elhallgatott nevének, felszabadítóként visszavárt történeti alakjának felbukkanását az irodalmi és néphagyományban, úgyszólván már az emigráció idejétől kezdve. Vagyis a Rákóczi-hagyomány bizonyos elemei

részévé váltak a Rákóczi-kultusznak.¹⁰ A kérdés része a teljes reformkori Rákóczi-kép, illetve ki kell térni annak vizsgálatára, hogy már a reformkorban, illetve az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején beszélhetünk-e Rákóczi-kultusról, amikor a fejedelem alakja megjelenik Kölcsey, Vörösmarty, Arany, Petőfi verseiben, Szigligeti történelmi drámájában (II. Rákóczi Ferenc fogsága, 1848),¹¹ vagy ekkor még szó sincs kultusról, hanem a 18. századhoz hasonlóan Rákóczi-hagyományról beszélhetünk a közgondolkodásban. Ebben az időszakban itt-ott már megjelenik a szabadságharcnak és benne Rákóczi szerepének pozitív értékelése (például Losonczy Istvánnál, Horváth Mihálynál, Szalay Lászlónál) a történeti művekben is.¹²

A Rákóczi-kultusz egyik alapkérdése, látványos epizódja lesz a 19. századi modern magyar történettudomány megszületésének, ezen belül a nemzeti romantikus történetírói irányzat egyik legfontosabb kutatási témájának, mindenekelőtt Thaly Kálmán, Szilágyi Sándor, majd Márki Sándor és mások műveiben, melyekben a fő motiváció a politikai eseménytörténet során felbukkanó történeti személyiség hőssé formálása¹³ volt. Itt jegyezzük meg, hogy ez nemcsak a magyar történetírás egyik fontos kérdése, hanem illeszkedik az általános európai tudománytörténeti jelenségekhez is, melyek feltárása a jövő feladata lehet – a történelmi személyiségek kultusza a 19. század második felétől és azok eszközként való felhasználása az emlékezetpolitikában napjaink egyik népszerű kutatási témája.¹⁴ A fejedelem (és bujdosó társai) hamvainak feltalálása, Thaly Kálmán tevékenysége, melyben a történetírói és politikai ambíciók markánsan összefonódnak, az 1906-os újratemetés¹⁵ és a fejedelem politikai rehabilitációja, összefüggésben az aktuális politikai törekvésekkel pedig már

kétségtelenül a Rákóczi-kultusz kiteljesedését jelentik. Sőt, szűkebb értelemben, a szakirodalomban ez a politikai akciósorozat jelenti magát a Rákóczi-kultuszt, amit többek között az 1903-as ereklye-kiállítás – a kultikus eszköztár begyűjtésének országos akciója és azok ünnepélyes felvonultatása a 200. évfordulón –, majd az 1907-es utórezgésekkel összefüggésben is kell a jövőben tárgyalni. De említhetjük a kultuszképzésnek a 19. század utolsó harmadában és a 20. század első évtizedében kreált bőséges tárgyi eszköztárát is, a „legkurucabb” hangszertől, a tárogatótól kezdve az 1906-os temetési ceremónián felsorakoztatott korabeli vagy korhű másolatban előállított, szintén a függetlenséget szimbolizáló nemesi (magyaros) viseleten át, a temetési szertartásokat népszerűsítő propagandakiadványokig (emléklapok, leporellók, verseket, beszédeket, kurucdalokat tartalmazó füzetek, kitűzők, emlékérmek). A Rákóczi-kultusz látványos megnyilvánulásai közé kell sorolnunk a szabadságharc-hoz és a Rákóczihoz köthető évfordulók ünnepségeit, a helyi Rákóczi-ünnepektől (díszközgyűlés, emlékműsor, szavlatok, kiállítások) a színelőadásokig, zenés színházi estekig, koncertekig, sőt bálókig stb. A Szekfű Gyúlahoz kapcsolódó, inkább politikai, mintsem tudományos vagy tudománypolitikai hisztéria, a száműzött Rákóczi-vita szintén a Rákóczi-kultusz témakörének része, s az egyik talán máig legjobban feltárt területe.¹⁶ Úgy véljük, Szekfű legfőbb érdeme – ami a kortársak szemében még a legfőbb vétke volt –, hogy a Rákóczi-kultusz jelenségét és a Rákóczi-szabadságharc történetét a fejedelem politikai, katonai megítélésével együtt elsőként kísérlete meg markánsan szétválasztani és kizárólag tudományos szempontok szerint vizsgálni. A Horthy kormányzó nevével fémjelzett politikai kurzus idején a Rákóczi-kultusz újabb

THALY KÁLMÁN

állomásának lehetünk tanúi. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése után a Rákóczi-kultusz az aktuális politikai diskurzus részét képezve elsősorban kultúrpolitikai kontextusban jelentkezett – gondoljunk az 1935-ös kiállításokra, a Rákóczi-szoborállításokra, emlékművekre, domborművekre, iparművészeti alkotásokra, s újfent a különböző színvonalú szépirodalmi művekre: versekre, színművekre, drámákra. Ezekben Rákóczi a nemzeti önrendelkezés szimbolikus alakjaként jelenik meg – a 19. századból itt maradt – romantikusan

érzelgős hangvételben és a patetikusságot hangsúlyozó vizuális formai eszközökkel ábrázolva, többek között a millennium évének látványelemeit felelevenítve. Ugyanakkor ez az az időszak, egészen a második világháború kitöréséig, amikor az első érdemleges, ekkor még Szekfűt követő Rákóczi-életrajzok, tanulmányok, monográfiák (például Markó Árpád, Zolnai Béla, Émile Pillias tollából¹⁷) megjelentek. Rákóczi alakját, a Rákóczi-kultusz elemeit felfedezi az egyházi irodalom és történetírás (mindegyik felekezeti). A Rákóczi-kultusz szemléletétől szabadulni kívánó történetírás (például Szekfű Gyula, Markó Árpád, Zolnai Béla) mellett párhuzamosan és tőlük függetlenül, a másod-, harmad-, negyedvonalbeli történelmi törekvések tömegesen ontják az elsősorban helytörténeti kutatásokhoz kapcsolható, Rákóczi-korról szóló írásműveket, melyek szinte mindegyike Thaly hagyományait követi mind szemléletben, mind nyelvezetben. Vannak a 19–20. század fordulóján Rákóczi-kultuszának olyan elemei, melyek a második világháború után is továbbéltek, esetleg új tartalommal telítődtek: ilyen például Rákóczi romantikus hősből népi hőssé, népvezérré válása, majd a személyi kultusz időszakában a parasztvezérek panteonjába kerülése.¹⁸ S végül vannak a Rákóczi-kultusznak olyan motívumai, melyek napjainkig is minduntalan fel-felbukkannak. Például az élete vége felé mélyen vallásos, szabad döntéseket hozó, de már a francia emigráció alatt is remeteéletet élő fejedelem alakja,¹⁹ aki nem politikai passzivitásba kényszerül, hanem oda menekül; vagy a katonáit a szabadságharc folyamán regularításra nevelő hadvezér már-már mítikus figurája, aki a teljes elméleti katonai előképzettség, a korábbi gyakorlati hadászati, harcászati tapasztalatok hiánya ellenére ösztönös katonai tehetsége okán biztos hadvezéri,

hadseregszervezői kvalitásokkal rendelkezett...

A Rákóczi-kultusz sokszínű témaköréből a továbbiakban egyetlen epizódot ragadunk ki: annak a bemutatását, hogy Thaly Kálmánnak a fejedelem és bujdosótársai hamvainak hazahozatalát megelőző törökországi expedíciói milyen keretek között zajlottak, s mikor váltak azok hivatalossá. Ez a kérdés ugyanis abba a nagyobb kérdéskörbe illeszkedik, hogy egy látszólag logikus politikai lépéssorozat, ami elvileg ráadásul valamilyen tudományos kutatómunkára épült, hogyan válhatott a magyarországi politikai kultusz látványos akció-sorozatává, s ehhez kik és milyen eszközökkel járultak hozzá. Ehhez a fejedelem hamvainak hazahozatalához és az 1906-os újratemetéséhez vezető fontosabb politikai, diplomáciai lépések és az – egyelőre nevezzük így – tudományos előkészítő munka jelentősebb állomásai szolgálnak alapot.

Az első érdekesség mindjárt a két kiválasztott tevékenység, a tudományos előkészítő munka: a síremlékek megtalálása és a régészeti feltárás, valamint a politikai lépések viszonya. Elvileg előbbi vezet az utóbbihoz, de esetünkben már a kezdetektől a két terület összekapcsolódott, sőt összszavarodott: első lépésben a fejedelmi sír azonosítására, majd a hamvak feltárására került sor, melyhez úgy vélnénk, hogy a magyar állam előzetes diplomáciai előkészítésére lett volna szükség. Hiszen Rákóczit – végakarata szerint – a törökországi, konstantinápolyi (galatai) jezsuita templomban (a rend feloszlása után ez a lazarista misszió St. Benoît – Szent Benedek-temploma lett) temették el.²⁰ Vagyis a munkálatoknak már a megkezdéséhez is a török és a rend katolikus fennhatósága miatt illetékes francia egyházi hatóságok hozzájárulása kellett. Azonban, amint látni fogjuk, az előkészítő munkálatok csak részben zajlottak hivatalos úton.

II. RÁKÓCZI FERENC HAMVAINAK HAZAHOZATALA. A MENET A KÁROLY KÖRÜTON HALAD. HÁTTÉRBE A DOHÁNY UTCAI ZSINAGOGA

A Rákóczi és a törökországi emlékek iránti érdeklődésnek két forrása van. Az egyik a függetlenségi hagyomány, ami átível a '48-as törökországi emigráción. A másikat, ami a Rákóczi-kultusz kibontakozását eredményezi, véleményem szerint Mikes Kelemen *Törökországi levelek*-jének 19. századi kiadásai –1860-ban és 1880-ban²¹ – és az *Emlékiratok* 1866. és 1872. évi kiadásai indították el, illetve generálták. Túl a források és kiadásuk vitathatatlan történeti szerepén, mindkét mű megjelentetésének fontos szerepe volt a kultikus beállítódás kibontakozásában és bekerültek a Rákóczi-kultusz hatalmas kelléktárába, természetesen a legfontosabb kultikus tárgyak közé.

Az első „hivatalos” útra, a rodostói magyar emlékek felkutatására még jóval a kiegyezés előtt, 1862-ben került sor – a *Törökországi le-*

velek kiadása után közvetlenül. Thaly Kálmán (1839–1909) történész, költő, a Függetlenségi Párt politikusa, gyakorlatilag a Rákóczi-kultusz megteremtője az egyetlen forrásunk – s ez máris kérdéseket vet fel –, aki erről beszámolt, több mint három és fél évtized múltán.²² Kubinyi Ferenc (1796–1874) paleontológus az utazás vezetőjeként, Henszlmann Imre (1813–1888) művészettörténész, építész, régész, aki 1860-tól a székesfehérvári és kalocsai ásatásokat vezette és a fiatal Ipolyi Arnold (1823–1886), ekkor még törökszentmiklósi plébános – de már mindhárman a Magyar Tudományos Akadémia tagjai – az MTA megbízásából Konstantinápolyba utaztak, hogy az oda került Corvinákat felkutassák és tanulmányozzák. Thaly a valódi célt elhallgatta a *Századok* című tudományos folyóirat 1889.

évi számában, az utazásról szóló írásában. Annyit mondott csupán, hogy a társaság „határozottan történelmi kutatási célból indult el Rodostóba”.²³ Az utazásnak tehát csak a Rákóczi-emlékekre utaló vonatkozásairól számolt be, ami mellékes szál, egy kirándulás volt csupán, hivatkozva Henszlmannak a halála előtt egy héttel (!) Thalynek tett beszámolójára. Ezzel Thaly megteremti a Rákóczi-emlékek tudományos feltárásának első állomását. Továbbá, tudományos kiindulópontot kreál saját kutakodásaihoz – részint legitimizálva azokat egy előzménnyel. Végül, ahogyan a továbbiakban látni fogjuk, ügyesen áthidalja azt a problémát is, hogy ugyan ő ebben még nem vett részt, de már ekkor az események kulcs-szereplőjévé vált.

A nagyjából egyhónapos utazás során Thaly állítása szerint a társaság csupán egyetlen napig tartózkodott Rodostóban, és „e nap nagy részét is elvoná a zavartalan, komoly munkálkodást igénylő szakszerű tanulmányozástól, búvárkodástól az agg Kubinyinak határt nem ismerő hazafiúi felbuzdulása, elérzékenyülése, a szent helyek láttára.” Ráadásul „Ipolyinak misét kellett szolgálnia Rákóczi kápolnijában – folytatja –, mialatt a nyakas lutheránus Kubinyi térdepelve sírt.”²⁴ – A szent helyen, a hamvaknál megesett sírás motívuma a Rákóczi-kultusz Thaly Kálmán által kreált egyik alapmotívuma. Ezenkívül ebben az első, korai beszámolóban is szembetaláljuk magunkat a Rákóczi-kultusz másik két, talán leglátványosabb és teátrális elemével: a kuruc vagy kurucos ruházati és felszerelési kelléktárral és az azt csodáló nézőközönséggel, mely soha nem hiányozhatott. Ugyanis Thaly így folytatja: „Aranyos kardja hüvelyén Rákóczi czímerével, gazdag aranyújtásoktól, drágaköves gomboktól csillogó piros-selyem magyar díszöltözetben járt ott a tiszteletreméltó,

galambósz hazafi [ti. Kubinyi]; s a rodostói lakosok örömrivalgva, seregesen fogták őt körül, hogy íme a »Rákóczi király« unokája megérkezett, s itt fog letelepedni. Őt fényes ruházatáról a fejedelem unokájának, Ipolyit udvari káplánjának, Henszelmant pedig titkárnak tartották” – teszi hozzá.²⁵ Thaly egyúttal egyetlen mondatl a török lakosság körében lángoló Rákóczi-kultuszt kreált. Egyébként nem zavarja az ellentmondás, amit ő maga is hosszadalmasan tárgyalt,²⁶ miszerint a kuruc, majd a '48-as magyar emigráció leszármazottjai ekkor már legfeljebb csak maroknyi csoportot tettek ki, ezeknek a helybéli lakosok körében már csak a halvány emlékezete volt meg, vagyis Kubinyi gesztusa bizonyosan nem volt képes helybéli, „seregesen” összegyűlt törököket megmozgatni.

Annak ellenére, hogy Kubinyi professzor ily értékes és látványos felszereléssel utazott Törökországba, ami természetesen szintén alig hihető, kiderül az is, hogy a meghatottság miatt az egy hónapig tartó, hosszú út során a társaság már csak az egyik fejedelmi lakóházat és az annak udvarán a fejedelem által építtetett csorgó-kutat, majd a Bercsényi, Esterházy, Sibrik síremlékeit őrző templomot tudta megtekinteni. Ipolyi Arnold utóbbiak halotti anyakönyvi bejegyzéseiről jegyzetet készített, majd „Rákóczi említett lakóháza mennyezetéből egy kis czedrusfa-koczkát leválasztott s emlékül elhozott; Henszelman pedig e lakóházat s tornácz-festményeit, továbbá a madzsar-cseszmét [ti. a kutat] és az említett három sírkövet felirataikkal lerajzolá, – ennyi volt az egész” – fejezi be Thaly.²⁷ Thaly ennek az egyetlen látogatásnak a programját egy komplex (kultikus) szertartássá tette. A kultikussá vált tárgyi emlékek: ereklyék, melyek az expedícióról megmaradtak: Ipolyi jegyzetei a sírfeliratokkal és három rajz a síremlékek-

ről, természetesen nála kötöttek ki: „A három síremlék rajzát... átadá kiadásra nekem; a minthogy én azokat, – a többi bujdosók sírfelirataival egyetemben, – Rákóczi Emlékiratainak 1866-iki és 1872-iki kiadásában, mint függeléket, közzé tettem...” – osztja meg Thaly olvasóival a fent leírtakat, hogy állításait bizonyítékokkal alátámaszthassa, illetve hogy mondandóját a tárgyi forrásokra hivatkozva hitelesítse.²⁸ – A tárgyi emlékeknek, ereklyéknek a Rákóczi-kultuszban mindig fontos legitimizáló funkciójuk volt.

Miután befejezi a felsorolt kultikus tárgyak összegyűjtéséről szóló beszámolót, Thaly Kálmán – szintén a rá jellemző módon – beemeli saját magát a történetbe és felnagyítja saját szerepét a titkolózás fogásával, amikor közli, hogy „Utazásuk részleteiről idehaza sokat beszéltek – alólirottak is – mind a hárman: de nyilvánosságra nem juttattak semmit.”²⁹ Thaly az utazáson tehát még nem vett részt, de ebben az időszakban, pontosabban 1863-ban, az április 5-én megjelenő számban tette közzé a *Nemzeti Képes Újságban II. Rákóczi Ferenc* című cikkét, melyben – Széchenyihez hason-

lóan – a fejedelmet a 18. század legnagyobb magyarjának nevezte, amiért az újságot a rendőrség lefoglalta.³⁰ Közzéteszi a fejedelem négy-szög alakú, címeres és feliratos sírjáról készült képet, s állítja: „nincs magyar, ki föl ne keresné e szent sírt... és hála könnyeket ne sírna rá.”³¹

Az epizódot azért ismertettük részletesen, mert a Rákóczi-kultusz Thaly által megalkotott kultuszképző momentumainak talán legkorábbi felbukkanását dokumentálják. Ugyanakkor szervesen illeszkedik abba a publikációs és politikai, Függetlenségi párti hangulatkeltő akcióorozatba, melyet Thaly Kálmán ekkortól indít.³²

Thaly Kálmán – saját bevallása szerint – állítólag 1875 körül lett a Rákóczi-kultusz tudatos alakítója.³³ Ehhez két eszköz állt rendelkezésre: a tudománypolitika és a publicisztika – mindkettő a történészi-szakmai attitűdből merítette legitimitását. A mindenkor a tudományos – azaz megfellebbezhetetlen – feltáró munkára építő és hivatkozó cikksorozat és a szívós, egy évtizeden át tartó politikai agitáció megtette a hatását. Thaly tudományos, illetve a tudományosságra hivatkozó cikkei a kultu-

RÁKÓCZI RODOSTÓI CSORGÓKÚTJA

Jegyzőkönyv

Dicsőemlékü II. Rákóczi Ferencz fejedelem és bujdosó társai hamvainak átadásáról és átvételéről a haza földjén.

Első Ferencz Tözeff dicsőségesen uralkodó apostoli királyunk Ő Feleségének 1902. évi április hó 10-án kelt legfelsőbb kérésára alapján a magyar királyi kormány II. Rákóczi Ferencz fejedelem és bujdosó társai hamvainak hazahozatala végett Törökországba országos bizottságot küldött ki, a melynek tagjai: dr. Thaly Kálmán országgyűlési képviselő vezetésével alalt Forster Gyula báró főrendiházi tag, a műemlékek országos bizottságának elnöke, Fraknói Vilmos címzetes püspök, dr. Thallóczy Lajos a magyar tudományos akadémia tagja és dr. Török Aurél budapesti tudomány-egylemi rendes tanár.

Ez az ötfalu országos bizottság II. Rákóczi Ferencz fejedelem és bujdosó társainak hamvait, melútan azonososságukról ott, a hol azok eddig nyugodtak, szorgos vizsgálódással teljes bizonyosságot szerzett, átvette, a haza földjére kiteérte és ezennel átadja dr. Wekerle Sándor magyar királyi miniszterelnöknek.

Dr. Wekerle Sándor magyar királyi miniszterelnök II. Rákóczi Ferencz fejedelem és bujdosó társai hamvainak azonoságáról minden kétséget kizáró módon meggyőződésén, átvette leltározott vérdíreladókban:

1. II. Rákóczi Ferencz fejedelem hamvait,
2. Szinyi Jónának II. Rákóczi Ferencz fejedelem anyjának hamvait,
3. Rákóczi Feszének II. Rákóczi Ferencz fejedelem fiának hamvait,
4. A hűköly Imre fejedelem hamvait,
5. Percsenyi Miklós grófnak és feleségének Csáky Krisztina grófnőnek közös sírjájában nyugó hamvait,
6. Esterházy Antal gróf hamvait,
7. Sibirik Miklós hamvait,

azzal a rendeltetéssel, hogy ezek a hamvak az erről szóló törvény értelmében

a hazai földben tételesen örök nyugalomra.

A hamvak szabályszerű átadást és átvételét Polónyi Géza magyar királyi igazságügyminiszter ebben a jegyzőkönyvben tanúsítja, a melyet ő mint a magyar királyi kormányának a hamvak átadásáról és átvételéről a hiteles tanusítvány kiállításával megbízott tagja vett föl.

Ezt a jegyzőkönyvet a magyar királyi miniszterelnök, a magyar királyi igazságügyminiszter, ugyancsak az említett ötfalu országos bizottság tagjai felolvasás után öt eredeti, egymással teljesen egybehangzó példányban aláírták és a magyar királyi miniszterelnök, valamint a magyar királyi igazságügyminiszter a példányok mindannyikát hiteles pecsétjével is ellátta.

Ennek a jegyzőkönyvnek miná az öt eredeti példányát dr. Wekerle Sándor magyar királyi miniszterelnök vette át, a ki az egyik eredeti példányt örök emlékezetül az Országos Levéltárban fogja elhelyeztetni, egy-egy eredeti példányt pedig megküld a képviselőháznak és a főrendiháznak, ugyancsak a magyar királyi miniszterelnök és a magyar királyi igazságügyminiszteri irattárnak.

Kelt Orsován, az Úrnak 1906. esztendejében, Mindazent havának 27. napján.

Dr. Thaly Kálmán
Elnök

Wekerle Sándor
Miniszterelnök

Forster Gyula
Főrendiházi tag

Thallóczy Lajos
Országos bizottság elnöke

Fraknói Vilmos
Címzetes püspök

Török Aurél
Budapesti tudomány-egylemi rendes tanár

Polónyi Géza
Magyar királyi igazságügyminiszter

hogy az aham dalm ország fájnya

szépítés alapkövei voltak. Ez volt az az időszak, amikor a romantikus történetírói körök, melyeknek ő is oszlopos tagja volt, a politikai életben is tért nyertek, a romantikus szemlélet könnyen vált széles körben népszerűvé. Thaly Kálmán nemcsak a romantikus történetiszemlélet vezető alakja volt, hanem a Rákóczi-kutatások ily módon politikai népszerűséget is hoztak számára, mellyel a tudományos-kulturpolitikai pozícióit tovább tudta erősíteni – illetve ezek a pozíciók egymást erősítették. Ez a magyarázata annak, hogy a hamvak hazahozatalának kérdését – mint látni fogjuk, nem kis nehézségek árán és csak hosszadalmasan előrehaladva, de szívós kitartással – aktuális politikai ügyvé tudta változtatni. 1878-ban ugyanis az orosz–török háború apropóján a *Pesti Napló*-ban élesen támadta Tisza Kálmán (1830–1902) miniszterelnököt, hogy hagyta, hogy az oroszok feldúlják a szent hamvakat.³⁴ Ez minimum retorikai túlzásnak minősül, ha nem rágalomnak, mert mi is történt e cikk megjelenése kapcsán valójában? II. Sándor (1818–1881) orosz cár, miután 1877 januárjában Budapesten aláírt egy egyezményt a Monarchiával, miszerint többek között annak semlegessége fejében megígérte, hogy az elkövetkezendő orosz–török háborúban nem terjeszti ki a hadműveleteit a Balkán nyugati felére, 1877 áprilisában hadat üzent az Oszmán Birodalomnak. Bár a hadjárat több szempontból is sikeres volt, nem igaz, hogy az oroszok bevették Isztambult (és ekkor esetleg feltúrták volna a hamvakat), mert ezt a brit hadiflotta megakadályozta. Thaly vádaskodására azon a napon, március 3-án került sor, amikor aláírták a békeszerződést és bejelentették azt (San Stefanó-i béke, mai neve: Yeşilköy, Isztambul mellett). De az akció megtette a hatását: itt véljük felfedezni az egyik magyarázatát annak, hogy miért is nem elégedett meg a közvélemény a fejedelmi

sírhoz szervezett zarándoklatokkal, és kellett a hamvakat egyáltalán megbolygatni és Magyarországra szállítani.

De már ennek is fél évtizedes előzményei voltak. Elsőként Zemplén vármegye közgyűlésének küldöttsége 1873. március 8-án fogalmazta meg feliratát a Képviselőházhoz a tetemek hazahozatalát illetően, hogy „...a perai Ferenc-szerzet templomából kivetítvén, ahhoz méltó ünnepélyességgel, a haza földjének általadassanak.”³⁵ Majd ezt követően 1873 nyarán a Képviselőház június 14-én, majd július 3-án tartott közgyűlésén vármegyék sora – mintegy harmincan³⁶ – szorgalmazta a hamvak hazaszállítását.³⁷ A beadványokra a kormányzat részéről ebben az időszakban nem érkezett pozitív válasz, mondván, évszázadok mulasztásait nem lehet egy csapásra pótolni,³⁸ egészen addig, amíg egy konkrét és kényes politikai ügy elodázása céljából (az önálló magyar Nemzeti Bank felállításának ügye) a vármegyei javaslatokat elő nem veszik 1873 decemberében. Ez volt az első hivatalosnak mondható lépés az ügyben, de konkrét eredmények nélkül.

Három éven keresztül eztán tovább érkeztek a képviselői, vármegyei felirati javaslatok, amikor is a hamvak hazahozatalát szorgalmazók belátták, hogy a felirati javaslatokkal nem érnek célt. A következő eszköz az interpelláció benyújtása volt. Azt gondolhatnánk, hogy erre képviselőként Thaly Kálmán vállalkozott. Nem ez történt, Simonyi Ernő (1821–1882) szintén Függetlenségi párti politikus volt az, aki – résztvevőként az 1873-as országgyűlési vitákban is, ahol az ügyben a franciákkal és a törökökkel ez ügyben a diplomáciai tárgyalások megkezdését vetette fel³⁹ – magára vállalta, hogy interpelláljon a miniszterelnökhöz 1876. március 22-én (Rákóczi születése 200. évfordulójának évében), de határozott választ ő sem

kapott.⁴⁰ Ennek ellenére érdemes odafigyelni erre a lépésre, mert a politika és a tudomány összekapcsolódásáról van szó, ugyanis Simonyi nemcsak Thaly párttársa volt, hanem ő volt az, aki a diplomáciai tárgyalások javaslata mellett – lévén szintén történész –, a Rákóczi-szabadságharc angol diplomáciai iratait kiadta. Simonyi Károly mégsem vált a Rákóczi-kultusz zászlóvivőjévé, mert szigorúan csak tudományos és diplomáciai nézőpontból akarta az ügyet végigvinni, és nem kapcsolt hozzá aktuális politikai kérdéseket.

Bár az ügy folyamatosan napirenden maradt, előrelépés több mint egy évtizedig nem történt. Az 1880-as évek végén kezdődött el a síremlék, illetve ekkor már síremlékek⁴¹ feltárásának folyamata. Ki más végezte volna a munkát, mint Thaly Kálmán!? Thaly Kálmán nemcsak ebben volt fáradhatatlan, hanem az eredmények propagálásában is.⁴² A fejedelmi hamvak feltalálásának folyamata a Rákóczi-kultusz központi momentuma volt ebben az időszakban.

Thaly Kálmán Fraknói Vilmos (1843–1924) történetíró-kanonokkal – aki ekkor a múzeumok és könyvtárak országos felügyelői tisztét látta el – kezdte meg a fejedelem és bujdosó társai sírjának feltárását Isztambulban és Rodostóban 1888-ban. Felkeresték az immáron lazaristák kezében lévő Szent Benedek-templomot, ahol a rendfőnök, F. X. Lobry Thaly állítása szerint szívesen fogadta őket és örömmel vette szándékukat, miszerint a fejedelem hamvait szeretnék megtalálni a templom temetőjében. Ugyanakkor azzal szembesültek, hogy ez csak engedély birtokában lehetséges. Azaz kiderül, hogy a feltáró munkákat semmiféle diplomáciai előkészítő munka nem előzte meg, sem a Monarchia hivatalos diplomáciájának útján, sem pedig egyházi vonalon, sőt, eszébe sem jutott Thalynek, hogy

ez szükséges lett volna. Ezen, a fent leírt kitérő parlamenti polemizálás fényében, nem is csodálkozhatunk: nemhogy kül-, de belügyi kérdést, feladatot sem akart a miniszterelnökség a hamvak hazahozatalát illetően vállalni. Hiszen magától értetődött, hogy a Habsburgok által törvényen kívül helyezett fejedeleme a kiegyezés utáni második évtizedben azonnal osztrák–magyar politikai konfliktust okozhat. Thalyék dolgukvégezetlenül hazautaztak. Egy év múltán, 1889-re megszerezték az engedélyt Don Bonetti francia internunciustól állítólag azzal a feltétellel, hogy a hamvak feltárása a zárt templomban történjék, hogy elkerüljék, hogy az ásatást tömeg vegye körül, ahogyan az 1839. július 23-án már megtörtént.⁴³ Továbbá, Bonetti kikötötte, hogy a sír felnyitásánál csak Thaly, Fraknói és a kolostor tagjai vehetnek részt, a feltárás eredményét két évig titokban kell tartani, végül a két történetíró emlékeket vihet magával. Sajnos mindennek az írásos forrásai elvesztek vagy lappanganak, de az engedély tényét nem vitathatjuk. Ugyanakkor minden más, ami kitételként szerepel, vitatható, ugyanis gyanús, hogy éppen a Rákóczi-kultusz alakításának két elengedhetetlen eszközére világítanak rá: egyfelől, bár mindent titoktartás kell, hogy övezzen – ennek ellenére híre megy a dolognak –, valamint, a kultusz tárgyi eszköztára feltétlen kell, hogy gyarapodjon minden egyes utazás alkalmával (ereklyék elvitelére való engedély).

Az engedély birtokában Thaly és Fraknói október 7-én jelent meg ismét a templomban, ahol az internuncius, a rendház tagjai és egy katolikus hitre térített török munkás fogadta őket. Vagyis sem régész, sem patológus, sem igazságügyi orvosszakértő nem vett részt a sírok feltárásában. A továbbiakban nem térünk ki a fejedeleme és a bujdosótársak feltárásának minden momentumára. Összefoglalva,⁴⁴

először a fejedeleme fia, Rákóczi József tetemét találták meg, majd Bercsényi és Csáky Krisztina sírját, Zrínyi Ilona hamvait, s végül egy, a többenél nagyobb koporsóban a fejedeleme maradványait. Thaly Kálmán küldetése – 17 év kutatás és végül három utazás után⁴⁵ – a fejedeleme földi maradványainak, ruházatának és a koporsóba tett ereklyék megtalálásával – itt be is fejeződött. A rendfőnöki engedélyen kívül az egyetlen hivatalos momentum a jegyzőkönyv elkészítése volt a hamvak feltárásáról.

A bujdosótársak, Bercsényi, Esterházy és Sibrik Miklós hamvait Szádeczky Lajos találta meg 1903-ban Rodostó belvárosában egy örmény kápolnában. Ő volt az egyik, aki a rákövetkező évben, 1904 decemberében Nikomédia mellett, az örmények temetőjében ásatásai alkalmával saját állítása szerint kiemelte Thököly hamvait is.⁴⁶ Szádeczky-Kardoss Lajos (1859–1935) maga is csak történész volt (történelem–latin szakos diplomáját Bécsben szerezte), de volt némi affinitása a régészethez is, 1903-as utazása még Thalyhoz hasonlóan, nem hivatalosan zajlott, azonban az 1904-es – miután április 18-án Ferenc József beleegyezett a hamvak hazaszállításába⁴⁷ – utazását (Thaly utazásaival ellentétben) a magyar diplomácia már előkészítette, a feltárásokat jegyzőkönyvezték, azokról jelentések készültek, s ezentúl mindig egy többtagú, nemcsak történészekből álló társaság jelent meg.

A hamvak 1906-os hazahozataláig tehát 1904 tavaszától minden törökországi lépés, feltáró munka immáron hivatalos keretek között és szakszerűen zajlott. Ezek legfontosabb szereplője ugyanakkor már nem Thaly Kálmán volt, ő csak a delegációk egyik tagjaként vett részt – és csakis – az 1906-os utazáson, hanem a diplomata Thallóczy Lajos (1857–1916). Thallóczy, bár támaszkodott a Thaly által és mások által előadottakra, vele nem lépett köz-

BANDERIALISTÁK A II. RÁKÓCZI FERENC HAMVAIT KÍSÉRŐ MENETBEN

vetlen kapcsolatba. Nemcsak a hivatalos ügyeket intézte, hanem jelentésében ő is azt állította, hogy Thököly hamvait ő tárta fel, s ami nagyon fontos, a csontokat immáron orvosi felügyelet mellett emelte ki, majd átszállította azokat Rodostóba. Minderről jegyzőkönyvet készített, s a továbbiakban a rodostói „Rákóczi-tárgyakat” (értsd, a korábban feltalált és összegyűjtött tárgyi emlékeket, melyek a bujdosók koporsóiból és lakhelyeikről kerültek elő) a nagykövetség munkatársaival vasúton a Nemzeti Múzeumba szállította.⁴⁸

A hivatalos teendőket egészen az 1906. őszi újratemetésig Thallóczy Lajos koordinálta és szervezte. Ő volt a legutolsó, október 17–18-án kiküldött magyar delegáció vezetője. A végső hivatalos jelentést báró Forster Gyula (1846–1932) jogász végzettségű, elsősorban a műemlékvédelem területén jeleskedő szakember, az MTA archeológiai bizottságának tagja, a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke készítette el, majd adta ki nyomtatásban.⁴⁹

Rajtuk kívül a kiutazottak között szerepelt Fraknói Vilmos és Török Aurél (1842–1912) orvos is, aki a végleges azonosításokat végezte minden hazaszállítandó tetemen, s végül, mint említettük, Thaly Kálmán.

Thaly Kálmán tehát 1904 tavaszára, amikor a hamvak hazahozatala az uralkodói beleegyezéssel reálissá vált, s az ügy hivatalos, diplomáciai síkra terelődött, kiszorult vezető szerepéből a bujdosótársak hamvainak megtalálásában, azonosításában, azaz a törökországi teendőket illetően. Azonban miután megtalálta a fejedeleme hamvait, a tudományos aktivitáson túl, fokozott aktivitással vetette bele magát a hazaszállítás előmozdításának ügyébe. Beszédet mondott a parlamentben, tüzelte politikustársait, a vármegyei követeket, részt vett az ügy minden tárgyalásakor annak vitáiban, fáradhatatlanul levelezett a miniszterelnökökkel, miniszterekkel,⁵⁰ de legközelebb – és utoljára – a hamvak 1906-os hazahozatalakor vált az események központi figurájává.

Irodalomjegyzék rövidítésekkel

DE BOER

Europäische Erinnerungsorte 1–3. Hrsg. von Pim de Boer, Heinz Duchhardt, Georg Kreis, Wolfgang Schmale. München, 2012.

DÁVIDHÁZI

Dávidházi Péter: *„Isten másodszülette”. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza.* Budapest, 1989.

DÉNES

Dénes Iván Zoltán: *A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula a történetíró és ideológus.* Pozsony, 2015.

ENGELBERTH

Engelbert István: Rákóczi-kultusz Nógrád megyében. *Palócföld* 49. évf. (2003) Különszám: A Rákóczi-szabadságharc emlékezete. 645–671. o.

ERŐS

Erős Vilmos: *Modern historiográfia. Az újkori történetírás története.* Budapest, 2015.

FORSTER

Báró Forster Gyula: *Rákóczinak és bujdosó társainak stremlékei a külföldön és a hazában.* Budapest, 1913.

GAYER

Gayer Viktória: „A szabadság sziklavarában mi fogjuk itt őrizni mindörökre”. II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársainak újratemetése Kassán. *Kortárs* 55. évf. (2011) 10. sz. 81–90. o.

GLATZ

Glatz Ferenc: Történeti kultusz és történetírás. Reflexiók Szekfű számúzott Rákóczi-jához. *Történelmi Szemle* 19. évf. (1976) 1–2. sz. 64–102. o.

GYULAI

Gyulai Éva: Bercsényi-huszárok Kassán 1906-ban – Miskolc város és Borsod vármegye Rákóczi újratemetésén. *Történelem és muzeológia* 4. évf. (2014) 105–118. o.

HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI

Dokumentumok II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetéséhez: 1873–1906. Válogatta, szerk., jegyzetekkel ellátta és az előszót írta: Halász Hajnal–Katona Csaba–Ólmosi Zoltán. Budapest, 2004.

ILYÉS

Ilyés Gábor: „Magyar nyugodtan nem halhat, ha szent hamvaid előtt hódolatát ki nem fejezte”. II. Rákóczi Ferenc emlékezete Kassán. *Széphalom* 23. évf. (2013) 79–89. o.

KALLA–TAKÁTS–TVERDOTA

Kultusz, mű, identitás. Szerk. Kalla Zsuzsa–Takáts József–Tverdota György. Budapest, 2005 /Kultusz-történeti tanulmányok 4, a PIM könyvei 13/.

KINCSES 2003

Kincses Katalin Mária: „Minden különös ceremonia nélkül”. A Rákóczi-kultusz és a fejedelem hamvainak hazahozatala. In uő: *Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulóján.* Budapest, 2003, 132–177. o.

KINCSES 2013

Kincses Katalin Mária: Pim de Boer, Heinz Duchhardt, Georg Kreis, Wolfgang Schmale (Hrsg.): Europäische Erinnerungsorte 1–3. (Recenzió.) *Hadtörténelmi Közlemények* 126. évf. (2013) 4. sz. 1202–1207. o.

KIS

Kis Domokos Dániel: Drámai hangulat és reális értékelés: „Magyarok Törökországban” és „Egy bujdosó kuruc”. Rákóczi-kultusz a színpadon. *Századok* 146. évf. (2012) 4. sz. 961–980. o.

KÓNYOVÁ

Könyová, Annamária: K niektorým otázkam znovupochovania Imricha Thökölyho. In *Gróf Imrich Thokoly – Thököly Imre gróf és felkelése.* Prešov, 2009, 325–332. o.

KÖPECZI 1973

Köpeczi Béla: A Rákóczi-hagyomány a XVIII. századi közgondolkodásban. *Irodalomtörténeti Közlemények* 77. évf. (1973) 2–3. sz. 154–170. o. (Újabban in KÖPECZI 2004, 363–384. o.)

KÖPECZI 1991

Köpeczi Béla: *A bujdosó Rákóczi.* Budapest, 1991.

KÖPECZI 2004

Köpeczi Béla: *Tanulmányok a kuruc szabadságharcok történetéből.* Budapest, 2004.

KÖPECZI 2006

Köpeczi Béla: A Thököly- és Rákóczi-hamvak felkutatása Törökországban. *Magyar Tudomány* 167. évf. (2006) 1205–1210. o.

KÖPECZI–R. VÁRKONYI

Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc.* Harmadik, javított kiadás. Budapest, 2004.

MARGÓCSY

Margócsy István: *Égi és földi virágzás tükré. Tanulmányok magyar irodalmi kultuszokról.* Budapest, 2007.

MARKÓ 1935A

Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc 1676–1735.* Budapest, 1935 /Kincsestár sorozat/.

MARKÓ 1935B

Markó Árpád: Rákóczi mint hadvezér. In RÁKÓCZI EKV. Budapest, 1935, I. kötet, 325–362. o.

MIKES 1861

Zágoni Mikes Kelemen Törökországi Levelei. A szerző saját kéziratából életrajzi értekezéssel közli Toldy Ferenc. I–II. köt. Pest, 1861 /Magyar Klasszikusok/.

MIKES 1880

Törökországi Levelek. Írta Mikes Kelemen. Kiad. Abafi Lajos. Budapest, 1880 /Nemzeti Könyvtár 10. Mikes Kelemen művei 2/.

PAP

Pap József: A Rákóczi szabadságharc emlékezetének néhány vonása a 20. század elejének Magyarországn. In *Snem roku 1715 a Uhorská spoločnosť v 18. storočí. / Az országgyűlés 1715-ben és a magyar társadalom a 18. században.* Szerk. Kónya, Péter. Presov, 2016, 167–178. o.

PILLIAS

Pillias, Emile: Rákóczi a francia irodalomban. In RÁKÓCZI EKV. Budapest, 1935, II. köt. 309–336. o.

R. VÁRKONYI–KIS

A Rákóczi-szabadságharc. Szerk. R. Várkonyi Ágnes–Kis Domokos Dániel. Budapest, 2004.

R. VÁRKONYI 1971

R. Várkonyi Ágnes: *Thaly Kálmán és Történetírása.* Budapest, 1971.

R. VÁRKONYI 2006

R. Várkonyi Ágnes: Visszatérés Európába. II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvainak temetéséről. *Magyar Tudomány* 166. évf. (2006) 10. sz. 1211–1221. o.

RÁKÓCZI EKV.

Rákóczi emlékkönyv halálának kétszázéves fordulójára. Szerk. Lukinich Imre. I–II. kötet. Budapest, é. n. [1935]

ROMSICS

Romsics Ignác: *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika.* Budapest, 2015.

SERES

Seres István: A törökországi bujdosók sírhelyei és a magyar tudóstársadalom. *Magyar Tudomány* 166. évf. (2006) 12. sz. 1464–1475. o.

SZAJBÉLY

Szajbély Mihály: *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után.* Budapest, 2005.

SZÁDECZKY

Szádeczky Lajos: A bujdosó kuruczok emlékei Törökországban. *Századok* 38. évf. (1904) 7. sz. 595–636. o.

SZILASI

Szilasi László: *A selyemgubó és a „bonczoló kés”.* Budapest, 2000.

SZITÁS

Szitás Ilona: *II. Rákóczi Ferenc a magyar irodalomban.* Budapest, 1937.

TAKÁTS 2003

Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve. Szerk. Takáts József. Budapest, 2003.

TAKÁTS 2007

Takáts József: *Ismerős idegen terep. Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok.* Budapest, 2007.

TESZ

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerk. Benkő Loránd, szerk. Kiss Lajos, Papp László. II. kötet. Budapest, 1970.

THALY 1889

Thaly Kálmán: Rodostó és a bujdosók sírjai. Történelmi kutatások a helyszínen. 1–2. közlemény. *Századok* 23. évf. (1889) 6. sz. 457–514. o. és 7. sz. 561–633. o.

THALY 1893

Thaly Kálmán: *Rákóczi-emlékek Törökországban és II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak földtalálása.* Budapest, 1893.

TÓTH 2016

Tóth Ferenc: *A bujdosó Rákóczi.* Budapest, 2016.

TÓTH 2017

Tóth Ferenc: „Ex Turcia nulla redemptio”. 1717 – II. Rákóczi Ferenc fejedelem török földre lép. *Magyar Tudomány* 178. évf. (2017) 9. sz. 1144–1154. o.

VÁCZY

Kazinczy Ferenc levelezése. Közzéteszi Váczy János. VII. kötet. Budapest, 1896.

ZOLNAI 1927

Zolnai Béla: A janzenista Rákóczi. *Széphalom* 1. évf. (1927) 266–288. o.

ZOLNAI 1935.

Zolnai Béla: Rákóczi, az író. In RÁKÓCZI EKV. 1. kötet, 289–324. o.

ZOLNAI 1942

Zolnai Béla: *II. Rákóczi Ferenc.* Budapest, é. n. [1942] /Magyar Életrajzok, sorozatszerk. Szekfű Gyula/.

JEGYZETEK

¹ TESz 660. o. Kazinczy Ferenc levele Sípos Pálnak. Széphalom, 1809. november 22. Közli VÁCZY 77–78. o.

² TESz 661. o.

³ DÁVIDHÁZI.

⁴ A teljesség igénye nélkül lásd a Petőfi Irodalmi Múzeum Kultusz történeti tanulmányok című sorozatának könyveit, különösen: KALLA–TAKÁTS–TVERDOTA. Valamint SZILASI. SZAJBÉLY. TAKÁTS 2003. SZILÁGYI. TAKÁTS 2007. MARGÓCSY.

⁵ R. VÁRKONYI 2006, 1211. o. Ő az, aki Rákóczi-kultuszokat említ.

⁶ GLATZ 65. o.

⁷ Uo. 64. o.

⁸ A legfontosabb és legújabb irodalom a teljesség igénye nélkül: R. VÁRKONYI 1971 (elszórta). KÖPECZI 1991. KINCSES 2003. ENGELBERTH. HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI. KÖPECZI–R. VÁRKONYI 552–562. o. R. VÁRKONYI–KIS 623–773. o. KÖPECZI 2006. R. VÁRKONYI 2006. SERES. GAYER. ILYÉS. GYULAI. PAP. TÓTH 2016. TÓTH 2017.

⁹ Elsőként feltárta: ZOLNAI 1927. ZOLNAI 1935. ZOLNAI 1942, különösen 41. skk. A Rákóczi írói működéséről szóló életrajzokat, tanulmányokat felsorolja: R. VÁRKONYI–KIS 784–785. o. Rákóczi műveinek kritikai kiadásait összefoglalva lásd uo. 777. o. Lásd továbbá Köpeczi Béla Rákóczi irodalmi műveiről szóló tanulmányait: KÖPECZI 2004, 293–362. o.

¹⁰ A Rákóczi-kultusz és a Rákóczi-hagyomány definíciójáról, elkülönítésükről és egymásra gyakorolt hatásukról: KINCSES 2003.

¹¹ Legteljesebb áttekintés: SZÍTÁS. Lásd újban: R. VÁRKONYI–KIS 736–738. o. Valamint Kis 962, 967–969. o.

¹² Vö. R. VÁRKONYI–KIS 734, 738–741. o. És legújabban összefoglalóan: ERŐS 129–133. o. A Rákóczi-szabadságharc és Rákóczi korábbi, 18. századi, szinte kizárólag mindenhol negatív megítéléséről összegzően Lásd KÖPECZI 1973.

¹³ Vö. legutóbb: ERŐS 139. o.

¹⁴ Az emlékezetpolitika elsősorban 20. századi kutatásának hatalmas nemzetközi és terjedelmes magyar irodalma van, melynek szakirodalmi összefoglalására e helyen nincs mód, csak utalásszerűen említhetjük meg a közelmúltban megjelent, németországi kutatásokról szóló három vaskos tanulmánykötetet: DE BOER. A kötetekről szóló recenzióban (KINCSES 2013) összefoglaltuk elsősorban az angol, francia művekről szóló hazai irodalmat. Legújabban pedig többek között lásd Romsics Ignácnak a 19–20. századi történelmi

emlékezet alakjairól szóló tanulmányait, melyek a magyarországi kutatás módszertanához is a kiindulási alapot jelenthetik: ROMSICS.

¹⁵ A temetésről szóló irodalom összefoglalásai: KINCSES 2003, 133–134. o. HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI dokumentumai, és a bevezető: 3–36. o. R. VÁRKONYI 2006. GAYER. GYULAI. ILYÉS. KÖPECZI 2006. SERES.

¹⁶ Legutóbb összefoglalta: DÉNES 61–179. o.

¹⁷ MARKÓ 1935A. MARKÓ 1935B. PILLIAS és lásd a 9. jegyzetben Zolnai Béla műveit.

¹⁸ Ide: Vö. ROMSICS 136-137. old.

¹⁹ KÖPECZI 1991. TÓTH 2016. TÓTH 2017.

²⁰ A fejedelmet végakarátának megfelelően édesanyja, Zrínyi Ilona földi maradványai mellé temették, szívét pedig Mikes Kelemen a franciaországi Grosbois-ba szállíttatta, a kamalduliak kolostorába, ahová Rákóczit franciaországi tartózkodása fűzte.

²¹ R. VÁRKONYI 2006. MIKES 1861. MIKES 1880. Az 1861-es kiadás inspiráló hatásához vö. R. VÁRKONYI 2006, 1216. o.

²² THALY 1889, 469–471. o.

²³ Uo. 469. o.

²⁴ Uo. 470. o.

²⁵ Uo.

²⁶ THALY 1889 és THALY 1893 (elszórta).

²⁷ Uo.

²⁸ THALY 1889, 470–471. o. Kubinyi azért tartotta magánál a rajzot, a sírfeliratokat és Ipolyi feljegyzéseit Thaly állítása szerint, mert tanulmányt akart írni a Rákóczi-emlékek ezen feltalálásáról. Ezt halogatta, végül – szintén Thaly szerint – neki adta át őket, hogy a munkát helyette elvégezze. Thaly ezeket visszaadta Kubinyinak, aki azokat továbbadta Ipolyinak. Mindezt a Kubinyi halálát megelőző héten... Az iratok – a fakockával együtt – Thaly állítása szerint az Ipolyi-hagyatékba kerültek. Uo. 471. o.

²⁹ Uo.

³⁰ R. VÁRKONYI 2006, 1216. o.

³¹ Idézi R. VÁRKONYI 2006, uo.

³² Ezeket felsorolta: R. VÁRKONYI 1971, 436. skk.

³³ R. VÁRKONYI 2006, 1217. o.

³⁴ Uo.

³⁵ Pera Isztambul európai részén fekvő egyik városrésze, ahol a St. Benoît templom volt. Közli HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI 43. o.

³⁶ Az év végére a szám 48-ra emelkedett. Lásd uo. 46. o.

³⁷ KINCSES 2003, 136. o.

³⁸ Lásd az 1873. november 27-iki vitát: HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI 46. o.

³⁹ Lásd Simonyi hozzászólását: uo. 48. o.

⁴⁰ Levéltári források alapján összefoglalta: KINCSES 2003, 136. o. Az interpelláció szövegét közli: HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI 51. o. Ekkor már 54-re emelkedett a hamvak hazahozatalát sürgető törvényhatóságok száma.

⁴¹ Első körben Zrínyi Ilona, Rákóczi József, majd Bercsényi Miklós és felesége, Csáky Krisztina, illetve Esterházy Antal és Sibrik Miklós, végül Thököly síremléke.

⁴² Ezek ismertetése: R. VÁRKONYI 1971, 403–477. o. A végén Thaly összegezte is mindezt: THALY 1889, s ezek összegző újrakiadása: THALY 1893.

⁴³ Itt érdemes megállnunk egy pillanatra. 1839. július 23-án a konstantinápolyi Szent Benedek-templom renoválásakor a munkálatok közben a munkások felnyitottak egy kettős sírt, s állítólag a környékről odaseregglők elűzésére a török katonaságot kellett kirendelni, mert Zrínyi Ilona holttestét teljesen épen találták, ami „nem kis feltűnést” keltett, s „a templomba és közelébe több napon át tódult a nagy csodára, – az ép női holttestet megbámulni, – a kíváncsi keresztyén hívők serege.” Egyetlen forrásunk ismét Thaly Kálmán, aki az „oral history” által nyújtott lehetőség (egy 80 éves szmirnai szerzetes beszámolója), valamint az 1839-es felnyitásról készített jegyzőkönyv – melynek csak meglétéről tudunk, mert már 1888-ra elveszett (THALY 1889, 619. skk., az idézet: 620. o.) alapján mondja mindezt. Utóbbi egyébként rögzítette annak tényét is, hogy a sírokat eredeti állapotukat meghagyva visszafalazták. Az ügygel a francia és az ausztriai követség is foglalkozott, de csak titokban, ennek ellenére Magyarországra is eljutott a hír. Mindezt ismét csak Thaly Kálmán utólagos leírásából tudjuk (THALY 1893, 126–127, 148–149. o). Az eset (idézi R. VÁRKONYI 2006, 1215. o. és KÖPECZI 2006, 1207. o.) kritika nélkül vonult be a Rákóczi-kultusszal foglalkozó irodalomba, s egyelőre fogadjuk el, hogy minden így történt, de véleményem szerint további kutatások szükségesek (különös tekintettel arra, hogy mindez a francia és osztrák követség között diplomáciai problémát okozott, amit azonban természetesen eltitkoltak).

⁴⁴ Legutóbb az utazásokat és annak fontosabb eredményeit, valamint a feltárások menetét Köpeczi Béla foglalta össze. KÖPECZI 2006, 1207–1208. o.

⁴⁵ Uo. 1208. o. Négy utazásról szólt, de ebbe beszámította Kubinyiék útját is, melyen azonban, mint láttuk, Thaly nem vett részt.

⁴⁶ Minderről a *Századok* 1904-es, a Rákóczi-szabadságharc 200. évfordulás megemlékezéseinek szentelt számában számolt be: SZÁDECZKY 1904. A Thököly-hamvak késmárki temetéséről lásd legutóbb KÖNYOVÁ 2009.

⁴⁷ A Rákóczi hamvainak hazaszállítását elrendelő leiratot közli: HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI 98. o.

⁴⁸ Thallóczy Lajos, közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök jelentését Thököly tetemének feltalálása és Konstantinápolyba szállításának tárgyában közli: HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI 116–117. o. Minden lépését a Monarchia törökországi nagykövetségén keresztül bonyolította. A szakirodalom eddig nem figyelt fel arra, hogy Thököly hamvainak feltárását Szádeczky és Thallóczy egyaránt magának tudta be.

⁴⁹ Lásd FORSTER.

⁵⁰ Lásd például HALÁSZ–KATONA–ÓLMOSI 55–63, 66–75, 87–97, 108–109. o.

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS

1676. március 27. – A Zemplén megyei Borsi kastélyában megszületik II. Rákóczi Ferenc, I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona harmadik gyermeke. (György nevű bátyja korán elhunyt, Julianna nevű nővére mellett így ő a család egyetlen fiági örököse.) Édesapját három és fél hónapos korában veszíti el.
1682. június 15. – Édesanyja Thököly Imre felesége lesz.
1688. január 17. – Zrínyi Ilona a császári csapatokkal szemben két és fél éven át sikeresen védett Munkács várának feladására kényszerül.
- 1688–1692 – Családjától elszakítva két évig a csehországi Neuhaus jezsuita kollégiumában, majd a prágai egyetemen tanul.
1693. április–1694. február – Itáliai tanulmányúton vesz részt, XII. Ince pápa is fogadja.
1694. március 9. – Bécsben nagykorúsítják, ezt követően elfoglalja Sáros vármegye örökös főispáni székét.
1694. szeptember 26. – Kölnben feleségül veszi a hessen–wanfriedi örgróf leányát, Sarolta Amália hercegnőt.
- 1697 – Thököly Imre bujdosó kurucai hegyaljai felkelésük élére Rákóczit akarják megnyerni, de ő kitér ez elől, és Bécsbe távozik, hogy tisztázza magát minden gyanú alól.
1700. november 1. – Bercsényi Miklós ungi főispán hatására rendi szervezkedésbe kezd, levélben kéri XIV. Lajos francia király támogatását. Bizalmasának árulása révén a levél a bécsi udvar kezébe jut.
1701. április 18. – Nagysárosi kastélyában letartóztatják és a bécsújhelyi börtönbe szállítják, ahol biztos halálos ítélet vár rá. (Nagyapját, Zrínyi Pétert is innen kísérték a vesztőhelyre.)
1701. november 7. – Felesége és a börtönparancsnok, Gottfried Lehmann kapitány segítségével megszökik és Lengyelországba menekül, ahol újra felveszi a kapcsolatot a francia udvarral, és várja a megfelelő alkalmat a tervezett felkelés elindítására.
1703. május 6. – A brezáni kiáltványban Bercsényi Miklóssal együtt fegyverbe szólítja Magyarország népét a Habsburg-uralom megszüntetésére.
1703. május 21–22. – A tiszaháti felkelők zászlóbontása. Június 7-én Dolhánál vereséget szenvednek Károlyi Sándor szatmári főispán csapataitól, és a lengyel határszélekre húzódnak.
1703. június 16. – Rákóczi a Vereckei-hágón át visszatér Magyarországra, és az Esze Tamás által vezetett felkelők élére áll.
1704. július 8. – Az erdélyi rendek Gyulafehérvárott fejedelemmé választják II. Rákóczi Ferencet.
1704. augusztus 31. – A höchstädti csatában a francia csapatok vereséget szenvednek, s ezzel jórészt megghiúsulnak a spanyol örökösödési háború katonai eredményeihez fűzött remények.
1704. december 26. – Rákóczi a nagyszombati csatában vereséget szenved.
1705. szeptember 12. – A magyar rendek szövetsége a szécsényi országos gyűlésen vezérlő fejedelemmé választja II. Rákóczi Ferencet, ideiglenes államformává a rendi konföderációt teszik.
1705. november 11. – A zsigódi szorosban a kuruc sereg vereséget szenved, Erdély nagy része Habsburg-uralom alá kerül.
1707. április 5. – Miután az előző év őszére Erdély nagy része ismét a felkelők kezére került, a marosvásárhelyi országgyűlésen beiktatják a fejedelmi székbe II. Rákóczi Ferencet. (Az év késő őszen Erdély nagy része végleg császári kézre kerül.)
1707. június 13. – A Rákóczi hívására összeülő ónodi országos gyűlésen kimondják a Habsburg-ház trónfosztását.
1708. augusztus 3. – Rákóczi a trencséni csatában döntő vereséget szenved Siegbert Heister császári fővezér seregétől. Felgyorsul a kuruc állam és hadsereg morális bomlása.
1708. november–december: A sárospataki országos gyűlésen kimondják a küzdelem folytatását és a háború végéig kitartó jobbágykatonák felszabadítását.
1710. január 22. – Romhánynál Rákóczi utolsó csatáját is elveszíti a császáriakkal szemben. A hadi helyzet egyre kritikussabbá válik, a kuruc seregek az év őszére az ország északkeleti szegletébe szorulnak vissza.
1711. január 31. – Rákóczi Vaján személyesen tárgyal Pálffy János császári főparancsnokkal a békekötés feltételeiről. Végül mégis úgy dönt, hogy I. Péter cártól kér katonai segítséget, ezért február 21-én végleg elhagyja az országot és Lengyelországba távozik.
1711. április 29–május 1. – A fejedelem távollétében Károlyi Sándor kuruc főparancsnok Szatmáron békemegállapodást köt Pálffy Jánossal. Április 30-án, a majtényi síkon ünnepélyes keretek között zajlott le a jelképes fegyverletétel, és május 1-jén Nagykárolyban a kuruc vezetők is aláírják a békeokmányt. Rákóczi a békekötést nem ismeri el, önkéntes száműzetésbe vonul. (Idehaza utóbb ki is zárják a kegyelem lehetőségéből.)
1712. november 9. – Rákóczi Danckából Angliába indul, de a bécsi udvar tiltakozása miatt a királynő nem fogadja, ezért Franciaországba hajózik.
- 1713–1714 – Az örökösödési háborút lezáró utrechti és rastatti békekötés Rákóczi és Erdély ügyét érdemben nem befolyásolja.
- 1715–1717 – Rákóczi a kamalduli szerzetesekhez vonul vissza Grosbois-ba. Megkezdí Vallomásainak és Emlékiratainak írását.
1717. szeptember 15. – III. Ahmed szultán hívására szűk kíséretével hajón Törökországba indul.
1718. július 21. – Az osztrák–török háborút lezáró pozsareváci béke megghiúsítja terveit.
1720. április 24. – Társaival együtt megérkezik Rodostóba, életének utolsó állomására. E korszak hí krónikása Mikes Kelemen.
1735. április 8. (nagypéntek) – Meghal Rodostóban. Testét Konstantinápolyban, szívéét Grosbois-ban temetik el.
1906. október 26. – Hamvait a kassai Szent Erzsébet-székesegyházban helyezik végső nyugalomra.

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

A borítón: II. Rákóczi Ferenc, Mányoki Ádám festménye, 1712. Magyar Nemzeti Galéria RMO 6001 20120427 S01

Az előzőeken: Koroncó, részletek. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok T.5382 1704 07 02

6. és 8. o. A gyömrői beszéd kézírata. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára G 15 Caps A1 Fasc 11 51/52

14. o. II. Rákóczi Ferenc, Mányoki Ádám olajfestménye, 1707. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 65.8
16. o. A törökök kiűzése 1683–1699. Készítette Nagy Béla
17. o. I. Lipót császár és magyar király, Philipp Kilian rézmetszete, 17. sz. vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2919
17. o. Kuruc tiszt fokosbaltával, ism. mester olajfestménye, 19. sz. első fele. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 434
18. o. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem, Joannes Meysens rézmetszete, 1650-es évek. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 57.118
19. o. A brezáni kiáltvány. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára G 19 - II - 3 - e - 1703. 05. 06
20. o. Szapolyai I. János magyar király, ism. mester rézmetszete, 1620 körül. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 55.496
20. o. Az 1704. évi höchstädti csata stratégiai térképe, ism. mester rézmetszete, 1710-es évek. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok VII.754
21. o. I. József császár és magyar király, ism. mester olajfestménye, 18. sz. eleje. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1321
23. o. Bercsényi Miklós kuruc tábornok, Jakobey Károly olajfestménye, 19. sz. közepe. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1630
24. o. *A Mercurius Veridicus ex Hungaria*, 1710 címlapja. Evangélikus Országos Gyűjtemény, Evangélikus Országos Könyvtár, Budapest, R 278-a
26. o. Pálffy János császári tábornok, utóbb Magyarország nádora, Ehrenreich Károly rézmetszete, 1830 körül. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 3611
27. o. III. Károly császár és magyar király, ism. mester olajfestménye, 18. sz. első fele. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2236 j
28. o. A szatmári béke kihirdetésének címlapja és utolsó oldala. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára G 35 1711. VI. 26. 288 233
30. o. A zsidói csata helyszínrajza, 1705. nov. 11. Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár H III d 868
32. o. Kuruc katonák, ism. mester olajfestménye. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.263
35. o. A Rákóczi-szabadságharc, 1703–1711. Készítette Nagy Béla
36. o. Kuruc hadizászló. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 66b (másolat)
42. o. Savoyai Jenő herceg. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 6704
44. o. Esterházy Antal kuruc tábornagy. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.62
46. o. Kolozsvár és Pest közötti hadjárat térképe, 1706–1707. Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár H III d 852
49. o. Érsekújvár ostromának helyszínrajza, 1710. Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár H III d 874
50. o. Esztergom és környékének vázlatos térképe az 1706. évi kuruc ostrom idején. Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár H III d 872
56. o. A fejedelem a korszakra jellemző magyar nemesi viseletben. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 39

58. o. A fejedelem („Franciscus Ragoczy”), Kupeczky János festménye után készített rézmetszeten. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok GR 3718
59. o. Kuruc vitéz képmása, Kupeczky János követője. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 19.433
61. o. Kuruc–labanc csatajelenet, ism. művész olajfestménye. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok T 6920
62. o. Károlyi Sándor kuruc generális, ism. mester olajfestménye, 18. sz. közepe. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 83.7
64. o. Kuruc és császári katonák a nagyszombati béketárgyalások idején. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1263
65. o. Hajdúk az őrszobában. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 880
67. o. Kuruc közkatonák. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 26.2145
67. o. Kuruc tiszt és közlegény. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 27.2146
68. o. Kuruc tisztek – tábori jelenet. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1328
70. o. Kuruc–labanc csatajelenet, Georg Philipp Rugendas olajfestménye. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 29.1265
73. o. Kuruckori jelenet. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.221
75. o. Kuruc katonák, ism. mester olajfestménye. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.263
78. o. II. Rákóczi Ferenc gyermekkori portréja, olaj, vászon, 1684. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2254
80. o. Magyar díszhegyestőr, 16. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 30b TT FE 55.3329
80. o. Aranyveretes szablya, 17. század vége. Dabasi András fotója. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 31 55.3478
81. o. Lengyel feliratos szablya, 1696. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 33 56.4410
82. o. Gróf Kálnoki Sámuel, oldalán karabelaszablyával. Olajfestmény, 1703. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2327
82. o. Magyar hegyestőr, 17. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 34 53.1231
83. o. Altiszi lovassági pallos, 18. század eleje. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár ideiglenes 35 55.3423
84. o. Tiszti buzogány, 18. század eleje. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 36 55.3443
85. o. Vay Ádám buzogánya, 17. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 55.3408
87. o. Töltéstartó, 17. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Fegyvertár 39 54.1688
89. o. Erdélyi dísznyereg, 17. század vége. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 59.7789
92. o. Korponay Jánosné Géczy Julianna, „a lőcsei fehér asszony”, Andrássy István kedvese. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1221
95. o. Bercsényi Miklós. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53
95. o. Csáky Krisztina. Lőcse, Szepesi Múzeum. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu
97. o. Barkóczy Krisztina szarkofágja, Kaplony. Laczlavik György fotója
98. o. Andrássy György és Szelényi Mária 1895-ben készült sírfelirata. Krasznahorkaváralja, plébániatemplom. Vladimír Eliáš fotója
99. o. Andrássy István. Krasznahorka. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu
100. o. Serédy Andrássy Zsófia bárónő mumifikált holtteste. Szlovák Nemzeti Múzeum – Betléri múzeum 1953/00632, S 00056
104. o. Pekry Lőrinc. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 45
104. o. Petrőczy Kata Szidónia. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 41
105. o. Thoroczkay Istvánné Kapy Borbála serlege, 1714. Magyar Nemzeti Múzeum Ötvösgyűjtemény 1939.35b
106. o. Palack, kupakján Mikes Mihály és Bethlen Druzsina címerével. Iparművészeti Múzeum 3282.a–b. Friedrich Krisztina fotója
107. o. Petrőczy István. Szlovákia, Bajmóc, vármúzeum. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu
107. o. Révay Erzsébet. Szlovákia, Bajmóc, vármúzeum. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu

110. o. Vay Ádám. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 65.10
110. o. Zay Anna. Szlovákia, Bajmóc, vármúzeum. Nemzeti Portrétár, www.npg.hu
117. o. Bercsényi Miklós és Csáky Krisztina közös szarkofágja a kassai székesegyház Rákóczi-kriptájában, 1906. évi képeslapon. Országos Széchényi Könyvtár 0854r
128. o. A zborói udvari templom Myskovszky Viktor rajzán, 1875. MÉM MDK K 8391
129. o. Harangláb a Rákóczi-harangokkal a fejedelem újratemetésén, 1906. okt. 29.
VM Historická tlač (Történelmi nyomtatványok gyűjteménye), Kelet-szlovákiai Múzeum, Kassa
131. o. Serédy Gáspár emlékkápolnája Myskovszky Viktor rajzán. *Archaeologiai Értesítő* 9. évf. (1889) 3. sz. 247.
135. o. Rákóczi György zborói harangja, 1630. *Hazánk s a külföld* 1. évf. (1865) 12. sz. 182.
136. o. Zborói református templom, rajz és alaprajz. Rákóczi cs. levéltára,
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára E 190 - 16 - 7
137. o. I. Rákóczi György zborói hársfái képeslapon, 1900 körül.
Zempléni Múzeum, Szerencs, Képeslap-gyűjtemény
138. o. I. Rákóczi György Zborón kelt parancslevele, 1645. márc. 7.
Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár
139. o. Rákóczi László arcképe, ism. művész Elias Wideman fametszete nyomán.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 271
140. o. A zborói plébániatemplom és főoltára (1655) Myskovszky Viktor rajzán, 1875.
MÉM MDK K 8381, 8395 MÉM dig. felv.
142. o. Zboró/Zborov, Szent Kereszt (Kálvária)-oltár, 17. század második fele. Kőműves Tibor fotója
143. o. Nagymihályi Bánffy Erzsébet ravataképe, 1690 körül.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 56.1175
147. o. Báthory Zsófia Zborón kelt adománylevele, 1661.
Magyar Nemzeti Múzeum, Rákóczi Múzeuma, Sárospatak 99.7.1
148. o. Zborói kápolna, rajz és alaprajz, 17. század vége, részlet. Rákóczi cs. levéltára,
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára E 190 - 16 - 7
155. o. Monstrancia és pluviale a zborói plébániáról; monstrancia a zborói Rákóczi-templomból,
17. század vége. CHYZER II–III/7., 3., 6. sz. illusztráció alapján
158. o. Rajz a Rákócziak zborói kastélyáról, 18. század vége, részlet. МАККАИ 98/99. alapján
159. o. Alaprajz a Rákócziak zborói kastélyáról, 18. század vége. МАККАИ 98/99. alapján
160. o. A zborói Szent Anna-kápolna, épült 1700 körül. Gyulai Éva fotója
161. o. A zborói Szent Anna-kápolna oltára, 1700 körül. Gyulai Éva fotója
163. o. Aspremont–Erdődy Mária Ottolina Gobertina grófnő, J. Kriehuber–J. N. Ender litográfiája.
Mansfeld, Bécs, 1825 körül. Österreichische Nationalbibliothek, Bécs (Forrás: www.bildarchivaustria.at)
164. o. Aspremont-koporsók a zborói udvari templomban, 1919.
Fénykép a zborói/zborovi plébánia Historia domusában (Zboró/Zborov, Szlovákia)
165. o. A zborói udvari templom és a Rákóczi-kastély Divald Kornél fényképén, 1889.
CHYZER belső címlap alapján
178. o. A kassai Rákóczi-freskó továbbgondolása, 1939.
Magyar Nemzeti Múzeum, Rákóczi Múzeum, Sárospatak. Gombos Levente fotója
183. o. II. Rákóczi Ferenc bevonulása az ónodi országgyűlésre. Honvédelmi Minisztérium,
Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Képzőművészeti gyűjtemény, 14641. Szikits Péter fotója
184. o. Maróti Rintel Géza (1875–1941) építész, iparművész által tervezett egyedi keret Benczúr Gyula és
Dudits Andor Rákóczi-képeihez. Országos Széchényi Könyvtár, Aprónyomtatványtár, KNY. D.590
185. o. II. Rákóczi Ferenc fogadása az ónodi országgyűlésen.
Magyar Nemzeti Múzeum, Rákóczi Múzeum, Sárospatak. Gombos Levente fotója
186. o. Rákóczi és a zászlótartó. Illusztrációs rajz, in *A magyar nemzet története VII.* 187. o.
Arcanum adatbázis, adtplus.arcanum.hu

187. o. II. Rákóczi Ferenc búcsúja a néptől. In Benedek Elek: *A magyar nép múltja és jelene.*
Országos Széchényi Könyvtár 55356
190. o. A Szent Erzsébet-templom északi főbejáratának fala, ahová a Rákóczi-emlékművet tervezték.
In *Építő Ipar*, 30. /1906/ 42:384 /okt. 21. 192. o. Dudits Andor, Margó Ede (a sógora) és Lux
Kálmán IV. díjat nyerő terve. In *Művészet*, 9. (1910) 4:163. Arcanum adatbázis, adtplus.arcanum.hu
192. o. Dudits Andor, Margó Ede (a sógora) és Lux Kálmán IV. díjat nyerő terve.
In *Művészet*, 9. (1910) 4:163. Arcanum adatbázis, adtplus.arcanum.hu
194. o. Dudits Andor pályadíjnyertes kartonja. In *Művészet*, 11. (1912) 10:332.
Arcanum adatbázis, adtplus. arcanum.hu
196. o. Az elkészült jobb és bal oldali emléktábla. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
Miniszterelnökségi Levéltár, Miniszterelnökség, K 26 Központilag iktatott és irattározott iratok,
1918–XLI-643. (1918–XLI-643:3651/1915)
197. o. A restaurált Rákóczi-freskó 2013-ban. Reisz T. Csaba fotója
199. o. Rodostó. II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai emlékezete a Magyar Nemzeti Levéltár Országos
Levéltára Bécsi kapu téri palotájának II. emeleti falképén. Lantos Zsuzsanna fotója
208. o. II. Rákóczi Ferenc. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2003.2
211. o. A majtényi fegyverletétel. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 58.2613
212. o. Versailles. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 97.5
213. o. XIV. Lajos francia király. Magángyűjtemény
214. o. A Rákóczi-emigráció főbb állomásai. Készítette Nagy Béla
215. o. Rákóczi Rodostóban. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 6646
216. o. Rákóczi György. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1332
216. o. Rákóczi József. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1333
219. o. Mikes Kelemen. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 58 1762
221. o. Bercsényi László. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 11275
231. o. Mikes Kelemen. Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár 43/967
228. o. A II. Rákóczi Ferenc hamvait kísérő vármegyei küldöttségek a kassai székesegyház előtt, 1906.
Magyar Nemzeti Múzeum, TF ME I/a 76.480
231. o. Thaly Kálmán. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 1647
233. o. II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala. A menet a Károly körúton halad.
Háttérben a Dohány utcai zsinagóga. Magyar Nemzeti Múzeum, TF ME I 2474/1962 fk
235. o. Rákóczi rodostói csörgökútja. Fodor Gábor fotója
236. o. Jegyzőkönyv II. Rákóczi Ferenc és társai hamvainak átadásáról és átvételéről.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 26 - 1906 - XLI - 86 - 5242
239. o. Banderialisták a II. Rákóczi Ferenc hamvait kísérő menetben.
Magyar Nemzeti Múzeum, TF ME I A 3928/1958 f
244. o. A *Mémoires* első kiadásának címlapja, 1739
247. o. A grosbois-i kamalduli kolostor
249. o. A *Confessio peccatoris* első kiadásának címlapja, 1876
252. o. Esterházy Pál nádor az Aranygyapjas Rend jelvényével, J. Hoffmann műve, 1700
255. o. Zrínyi Miklós: *Az török áfium ellen való orvosság* című művének címlapja, 1705
256. o. Gróf Károlyi Sándor, ism. mester műve. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 2122
257. o. A Magyarok utcája Rodostóban, Beszédes Kálmán rajza. In *Rodostói Rajzok*, 1891–1892.
ELTE Egyetemi Könyvtár G 691/XII. 42. kép
258. o. Gróf Esterházy Antal, J. Hoffmann műve, 1700
261. o. Rodostó, Edvi Illés Aladár akvarelljei. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok 53.1074

RÉSUMÉ

GÉZA PÁLFFY

A FAILED YET SUCCESSFUL INDEPENDENCE MOVEMENT

RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE (1703–1711) FROM A LONGER HISTORICAL PERSPECTIVE

Over the past hundred and fifty years a whole library of literature addressed the War of Independence led by Francis II Rákóczi. Its assessment was often shaped by current politics. Based on the findings of recent research, the paper takes stock of the causes, opportunities and limitations of the independence revolt as well as its contradictions and achievements. The most important conclusions are as follows: Rákóczi's movement was undoubtedly the first independence struggle in the history of Hungary. Its eruption was inevitable as the Long Turkish War (1683–1699) that resulted in the liberation of Hungary from Ottoman rule left many of the governance, social and economic problems of the country unresolved. However, after the Battle of Blenheim (13 August 1704) there was no realistic chance for secession from the Habsburg Empire, therefore, isolated from the rest of Europe, Rákóczi mostly chased illusions. Moreover, he was only partially supported by the Hungarian political elite (most of the prelates and magnates did not back him), which turned the uprising into a civil war from the outset. Nevertheless, despite its failure the independence movement scored many achievements. Rákóczi created independent state administration and army; he organised local administration, and launched the first newspaper in Hungary, *Mercurius Hungaricus*. Yet it was the 1711 Treaty of Szatmár formally ending the War of Independence and the ensuing diet of Pozsony in 1712–1715 that brought real success. Hungary secured a stable place with limited sovereignty in the Central European Habsburg Monarchy and allowed the Hungarian elite continued active involvement in domestic policy. Thus absolutism could not be introduced in Hungary. After decades of warfare, peaceful development started in the Carpathian Basin from the 1710s. Finally, from the 19th century, i.e. the birth of nation states, Rákóczi's movement had a crucial impact on the development of modern Hungarian national identity.

ISTVÁN CZIGÁNY

ASYMMETRIC WAR AND ASYMMETRIC ARMY IN RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE

The armed forces of the longest freedom fight in Hungarian history has been engrained in our historical consciousness as the Kuruc army as the troops and corps of officers of the army led by Prince Francis II Rákóczi was closely connected to the Kuruc movement of previous decades. With little foreign political and pecuniary support Rákóczi and Count Miklós Bercsényi embarked on their armed fight relying predominantly on the Kuruc movement flaring up in the eastern part of Hungary in early 1703. As the War of the Spanish Succession caused the bulk of the Austrian Imperial forces in the Kingdom of Hungary to temporarily leave the country, the insurgents' asymmetric warfare based on incursive offensive tactics initially proved highly successful. Despite common belief, when building up the army the staff of the War of Independence could rely on the forces and military structure of the Kingdom of Hungary. However, due to the military 'division of labour' within the Habsburg Empire and the defence of frontiers from Ottoman attacks, the Kuruc army consisted mainly of light cavalry equipped with light weaponry and well versed with incursive small scale warfare. Consequently, the prolonged fighting and military failures necessitated the regularisation of the armed forces. Because of insufficient funds and the mindset of the soldiers these efforts brought only limited success. While the structure of a permanent army was set up successfully, the army remained lopsided as regular troops could not be supplied on a continuous basis. Although superior numbers and asymmetric warfare allowed the Kuruc army to retain the initially gained strategic balance until 1708, once the Imperial military leaders sent greater forces to the theatre of war in Hungary, the Kuruc army gradually retreated to the northwestern part of the country. Full-fledged military defeat was eventually avoided by the conclusion of the Treaty of Szatmár in April 1711. Many of the insurgents' demands were granted in the accord.

GYÖRGY SÁGVÁRI

CLOAK AND UNIFORM

COSTUMES IN THE KURUC ARMY

Contradictory positions emerged in historical memory regarding the material culture and externals of the Kuruc era. Historicism and the work of Kálmán Thaly and his enthusiastic followers impressed one of the ideal images of the colourful Kuruc army and its dapper soldiers, and suggested that this era was at the same time the last flare-up of the Hungarian national spirit and Hungarian externals. The other image presented the Kuruc as the archetype and forerunner of the Hungarian soldier, the hussar, noted by their martial rather than flashy appearance and swaggering elegance. A third approach also appears on the historical tableau: the plebeian ideal of the dressed in drab and tattered clothes and bearing haphazard weapons but still ready to fight Kuruc poor-boy. The paper offers a cross-section of the wears of the Kuruc era. It is about costumes, uniforms, clothing habits and rules, about generals and commoners, signs, symbols and fashion, morality and ideology inherent in clothes and clothing – in a wider sense, about the material culture or microhistory of the period.

TIBOR S. KOVÁCS

WEAPONRY IN RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE

The most typical weapon used in the Kuruc era was the curved blade Polish sabre. At that time a sabre was stored in a scabbard suspended on the sword belt, on the left of the bearer. Hussars also had a long thrusting sword (*koncerz*), or a wide-bladed sword fixed on their mounts as a supplementary weapon. Other combat weapons included the war hammer known as *fokos*, which was highly popular in the early 18th century, and the mace, which, however, was exclusively worn by officers as a ceremonial object rather than a tool of war. In the cavalry muzzle loading wheellock or flintlock pistol pairs and carbines were most popular. Kuruc infantry were mostly equipped with matchlock muskets. These firearms had bayonets known as 'Saint Peter's knife' fitted on the muzzle. Protective armament included breastplates and ornate chain mail popular with high ranks, but the bulk of the army wore no personal armour at all. Bomb making and cannon casting workshops mushroomed during Rákóczi's War of Independence, the biggest being the Kassa cannon foundry. Due to the well-known horsemanship of Hungarians, the Kuruc had highly carefully made and decorated horse tackle. The Rákóczi Uprising marked the end of a long era in the history of Hungarian weaponry that started with the rising importance of the hussars in the late 15th century.

KÁLMÁN MÉSZÁROS

WAR AND PRIVATE LIFE

FAMILY BACKGROUND OF THE KURUC GENERALS OF RÁKÓCZI'S WAR OF INDEPENDENCE

Exploring the family background of the top military leaders of Rákóczi's War of Independence reveals useful information that is valuable not only for family and social history, but highlights lesser investigated aspects of warfare. The Prince himself states in his memoirs written in French that in Hungary "it is customary to marry young, therefore most of the officers were married men," which was a serious problem over the ever-changing territory of the Kuruc administration. Amidst the vicissitude of war, areas often as big as a whole region changed hands, triggering flows of fugitives towards the Kuruc-held territories. The sufferings of civilian population did not bypass the families of the rank and file, as well as of the corps of officers and even high-ranking commanders. At the beginning of the uprising, the wives and children of the lords subservient to Rákóczi were often held hostage by the Imperial commanders. For example, the wife and daughter of the Baron István Thoroczkay were held captive, if not in inhuman, at least in difficult conditions. The wives of Generals Count Lőrinc Pekry and Count Mihály Mikes were also held captive for long periods in Nagyszeben and Brassó respectively. The Imperial Court released the wife of Commander General Miklós Bercsényi as a sign of goodwill when the first attempts to negotiate peace were made. But for the generals and other high-ranking officers in the theatres of war the fate of their families was a constant worry even if they did not fall victim to the vengeance of the enemy, or were not directly in danger. During the eight years of war all problems of family life (including death, childbirth, marriage, and often caring for orphaned children) physically took the troops and often their commanding officers away from the battlefield, or at least kept their minds and hearts preoccupied. In such circumstances, many would feel the words of Count Miklós Bercsényi appropriate: "Women are good but for the military man, a wife is trouble!"

ÉVA GYULAI

ZBORÓ (ZBOROV) AND THE RÁKÓCZI FAMILY

The market town of Zboró (today: Zborov, Slovakia) and its stately home, centre of the Makovica estate in mighty Sáros County is special among the castles and stately homes belonging to the Rákóczi family. Purchased for money by Sigismund Rákóczi (Prince of Transylvania, 1607–1608) in 1601 to leave his heirs an unencumbered estate, it is one of the oldest estates of the Rákóczis. Zboró was made the centre of the estate by the Rákóczis, placing it ahead of the castle of Makovica, the old estate centre. The princely family expanded the 16th century Zboró castle; they built a chapel, then a church in the residence, and created a substantial demesne around the residence. As patrons, the Rákóczis rebuilt the Mediaeval Catholic parish church in the village, then later market town, of Zboró, where several members of the family is buried. Countess Elizabeth Erdődy Rákóczi (1654–1707) established a Rosary Society in 1692 at the parish with generous donations. The Society has been active to date. Princess Julianne Barbara Rákóczi, Countess of Aspremont-Lynden (1674–1717) founded Saint Ann's chapel next to the Zboró parish church. The castle was used as a dwelling place by Sigismund Rákóczi (†1608), and it was the location for the wedding, in 1888, of Francis I Rákóczi (1645–1676) and Ilona Zrínyi. Elected but never actually ruling prince of Transylvania, Francis I Rákóczi was also buried there. The estate was managed by the Royal Chamber between 1688 and 1694, then was returned to the Rákóczi heirs. Prince Francis II Rákóczi (1676–1735) and his sister, Julianne Barbara took possession of their estates, and held the Makovica estate together with Elizabeth Rákóczi, their cousin once removed. In 1699 Francis II Rákóczi renounced of Zboró to the benefit of her sister, and thence no longer owned the market town or castle. After the Rákóczi Uprising the Makovica estate was inherited by the Aspremont-Erdődy family, who were lords of Zboró and the castle until the late 19th century.

CSABA T. REISZ

PRINCE FRANCIS II RÁKÓCZI IN THE WORK OF PAINTER ANDOR DUDITS

The personage, life and deeds of Prince Francis II Rákóczi were put into the focus of national remembrance in the period of Dual Monarchy. Once the portrait of Rákóczi painted by Ádám Mátyóki became known in 1892, it grew into a source of inspiration for artworks of the Rákóczi cult. At the beginning of his career as a painter that started in 1890, Andor Dudits (1866–1944) painted portraits, landscapes and genres. From 1894, touched by the artistic opportunities offered by the preparations for the Millennial Celebrations to come in 1896, Dudits's interest turned to historical topics. The painter's oeuvre was very rich in terms of genres, thematic, and technique alike. Spanning a period of over fifty years, Dudits chose Prince Francis II Rákóczi as the topic of his paintings multiple times, on each occasion fulfilling orders by the state, municipalities or publishers (*Arrival of Prince Francis II Rákóczi to the Diet of Ónod*, 1896–1898, *Prince Francis II Rákóczi's farewell to the people*, 1897). He painted the figure of the fugitive Prince for a school tableau (*Prince Francis II Rákóczi welcomed by his Ruthenian serfs at the border*, 1903–1908), for the commemorative contest of the Kassa Dome (*Rákóczi fresco*, 1912–1916), and finally, a piece of the cycle of wall paintings in the Hungarian National Archives (*Tekirdağ*, 1927). The paper also presents the so far lesser known reproductions of the paintings.

FERENC TÓTH

“FUGITIVES EVEN IN EXILE”

THE HISTORY AND IMPORTANCE OF RÁKÓCZI'S EMIGRATION

After the fall of the War of Independence led by him (1703–1711) Prince Francis II Rákóczi was forced into a long exile first in Poland, then in France, and eventually in the Ottoman Empire. The life of the émigré Prince has been one of the most popular and at the same time much debated topics of our national history, perceived differently in the changing periods. The romantic national perception changed in the wake of the more critical work of Gyula Szekfű, and research in the second half of the 20th century provided new and interesting input. After a brief sojourn in Poland and a few years in France, Prince Rákóczi set out for Turkish land in 1717 in the hope that in a new war he would once again be able to take an active part in Central European politics. However, the Peace Treaty of Passarowitz (1718) put an end to his hopes. Besides the Turkish emigration Rákóczi's followers tried to continue the fight in French service, either in the French army or in the French diplomatic service. Although the political ambitions of the Exiled Prince were doomed to failure, Tekirdağ was the centre of lively creative activity of the Hungarian émigrés, witnessed by the works of Prince Francis II Rákóczi and Kelemen Mikes. The Hungarian émigrés were important catalysts of foreign ideas and instilling the typical Hungarian style of warfare in foreign armies.

The Rákóczi cult is the system of relations to the figure of Prince Francis II Rákóczi, symbolic and free of any negative traits, in the Hungarian historical consciousness, social and historical memory, and even in contemporary or collective memory. The Rákóczi cult became a spectacular episode of the birth of 19th century modern Hungarian history as a discipline, where the main motivation is to create a hero from the historical person emerging from the records of political history events. This is an important issue not only in Hungarian historiography – it falls in line with phenomena in general European history of science. The essence of Kálmán Thaly's activity was that his ambitions as a historian and as a politician were closely intertwined. Achieved in 1906, Thaly's lifelong goal to bring home and rebury the remains of the Prince accompanied by his political rehabilitation was undoubtedly the peak of the Rákóczi cult and was closely connected to the political ambitions of the time. In a narrower sense, this series of political actions was the Rákóczi cult itself. The paper singles out one episode from the multifaceted topic of the Rákóczi cult: Kálmán Thaly's the expeditions to Turkey preceding the bringing home of the remains of the Prince and his fellow exiles, and the circumstances of the expeditions becoming official. These details fall within the larger issue of how a seemingly logical series of political steps relying, in theory, on some kind of scientific research could become a spectacular action of Hungarian political cult, who contributed to it, and in what ways. From the spring of 1904 until the exhumation and returning home Rákóczi's remains in 1906 all exploratory works in Turkey were conducted officially and professionally. Yet the main actor was no longer Kálmán Thaly, who had worked on the project for three decades, but Lajos Thallóczy, historian and diplomat. Although pushed out of the leading role, Thaly was took an increasingly active part in promoting the return of the remains: he delivered speeches in Parliament, exhorted his fellow politicians and county delegates, and participated in all negotiations of the case. He tirelessly corresponded with prime ministers and ministers, but it was not until 1906, when the remains were brought home, that he again, and for the last time, became a central figure.

THE IMAGE OF HUNGARY IN THE AUTOBIOGRAPHIC WORKS OF PRINCE FRANCIS II RÁKÓCZI

Based on his two autobiographic works, *Confessio peccatoris* and *Mémoires*, the paper explores the image Rákóczi presents of the history, society and economy of Hungary looking back from his exile in France and later in Turkey, and his description of the antecedents of the War of Independence, its military and other contexts, as well as the motifs and thought patterns defining the image of the homeland left behind. Facts, near-facts and fiction appear in different proportions and in different ways in the Hungary image presented in the two autobiographies. *Confessio* is characterised by a frequent change of the observer's perspective, a perpetual teetering between facts, fiction and semi-fiction, and a consciously theologized religious and mythical retuning of Rákóczi's path through life. He records many events and phenomena more or less faithfully; at the same time he variously applies literary transposition and rhetorical editing. He selects from among past event as it best suits the changing conditions and his own purpose, whilst intentionally suppressing several circumstances. Rather than clearly assuming his own responsibility for the events he depicts himself as a victim. He attempts to be 'unbiased' by presenting major events in Hungarian history and the current situation of the country from the perspective of his own political and military aspirations, with the intent of self-justification. *Mémoires* is a personal testimonial about a political and military experiment in which Rákóczi partially assumes responsibility for the outcomes. The book expresses political thought, a moral attitude, and a conviction born of self-questioning. The historiographer and eyewitness chronicler steps in the foreground, and formulates a critique of the three-estate system of Hungary. Rákóczi puts into focus the execution of national and historical tasks, the deeds of strategist and politician; and while there is less personal diction, he admits to his and his nation's 'errors' in several instances. Both works presents different levels of reality in their respective images of Hungary, one being that of an autobiographical narrative, remembrance and interpretation. Facts, fictitiousness, fiction, semi-fiction and non-fiction are only relevant together, in their interrelationship.

CZIGÁNY ISTVÁN, CSc., nyugalmazott igazgatóhelyettes, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

HERMANN RÓBERT, DSc., történész, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a parancsnok tudományos helyettese, Károli Gáspár Református Egyetem, Történettudományi Intézet, egyetemi tanár, a Magyar Történelmi Társulat elnöke

GYULAI ÉVA, PhD., egyetemi docens, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar

KINCSES KATALIN MÁRIA, CSc., történész, főtanácsos, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a *Hadtörténelmi Közlemények* főszerkesztője, egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Történettudományi Intézet

KOVÁCS TIBOR, PhD., igazgató, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Tár

MÉSZÁROS KÁLMÁN, PhD., tudományos főmunkatárs, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

PÁLFFY GÉZA, DSc., tudományos tanácsadó, kutatócsoport-vezető, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet

REISZ T. CSABA, CSc., címzetes főigazgató, főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár

SÁGVÁRI GYÖRGY, CSc., történész-muzeológus, Honvédelmi Minisztérium, Hadtörténeti Intézet és Múzeum

TÓTH FERENC, DSc., tudományos tanácsadó, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet

TÜSKÉS GÁBOR, DSc., egyetemi tanár, tudományos tanácsadó, osztályvezető, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet

